

УДК 811.161.237

ПОЕТИЧНИЙ ІДЮСТИЛЬ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

Романюк Л. М.

Миколаївський національний університет ім. В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

У статті розглядаються домінанти поетичної мови Т. Осьмачки, особливості авторської реалізації традиційних образів із метафоричною і символічною семантикою.

Ключові слова: *ідюстиль, поетична модель світу, метафора, символ, образ.*

На зоряному небосхилі української літератури зірка Тодося Осьмачки засяяла у добу Розстріляного Відродження. Художня творчість митця, і перш за все його поезія, вражає ускладненою метафоричністю, вишуканою символікою, глибокою асоціативністю, космізмом мислення, емоційною навантаженістю.

Основним об'єктом вивчення ідіостилю письменника є мова його художніх творів, сукупність мовно-виразових засобів, які вирізняють письменника як індивідуальну особистість з-поміж інших письменників. Проблема дослідження індивідуального стилю тісно пов'язана з проблемою мовної картини світу та проблемою мовної особистості письменника. Ідіостиль письменника через мову його творів став предметом дослідження мовознавців В.В. Виноградова, Г.О. Винокур, Б.О. Ларіна, Н.М. Борисенко та ін. В українському мовознавстві цій проблемі присвячені праці Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицької, Н.С. Дужик, С.П. Бибик, В.П. Дроздовського, С.Я. Єрмоленко.

Мета статті. Дослідження мовного аспекту ідіостилю дає можливість побачити індивідуальну неповторність письменника у представленій ним естетичній картині світу, оцінити його внесок у систему вже функціонуючих словесних художніх засобів національної мови, визначити загальні закономірності й провідні тенденції розвитку літературної мови.

Для позначення сукупності характерних мовних рис творчості певного письменника у сучасній лінгвістиці вживають терміни „ідюстиль”, „ідіолект”, „індивідуальний стиль”. Особливістю вживання цього терміна в сучасній лінгвістиці є те, що він тісно переплітається з такими поняттями, як „світобачення письменника”, „мовна особистість”, „мовна картина світу” (С.Я. Ярмоленко, А.К. Мойсеєнко, Н.М. Сологуб, Ю.М. Караулов, І.І. Степанченко). Проблема мовної особистості широко представлена у вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці (В.В. Виноградов, Е. Новак, С.Є. Нікітіна, Г.О. Винокур). На думку В. Виноградова, до дослідження мовної особистості можна прийти трьома шляхами: перший – визначення стильової домінанти, особливостей поетики, закономірностей побудови художнього тексту; другий – дослідження співвідношення між індивідуальним

стилем автора і нормами загальнонародної мови; третій – вивчення ідіостилу митця у контексті відповідного літературного напрямку.

Використання мовних засобів підпорядковане розкриттю ідейних та естетичних настанов митця. У художніх творах відбиваються процеси, характерні для певного етапу розвитку літературної мови. Опис окремих ідіостилів є необхідною складовою загального дослідження історії національної художньої мови. На сьогодні серед вітчизняних лінгвістів мову і стиль окремого автора вивчають К. Голобородько, І. Зінченко, Т. Коляда, Є. Концевич, О. Муромцева, Л. Пустовіт, О. Таран та ін.

Українська поезія початку ХХ століття виявила розмаїття естетичних та світоглядних пошуків, помітні зрушення в тематиці, новаторство поетики і стилю. У добу національного культурного відродження Т. Осьмачці нелегко було внести свою оригінальну поетичну барву у цю яскраву мистецьку палітру. Символізм Т. Осьмачки свого часу досліджували О. Дорошкевич, С. Єфремов, Є. Маланюк, наголошуючи на біблійному дусі поетичного світу, таємничій символіці.

Поетичний доробок Т. Осьмачки, як поета-емігранта, довгий час залишався поза увагою вітчизняних науковців. Це поет трагічної долі, тому складний життєвий шлях не міг не позначитись на творчості митця. Незважаючи на тривале перебування Осьмачки за межами України, його вірші ілюструють міцний духовний зв'язок зі своїм народом, Батьківщиною. Критик Ю. Лавріненко писав: „Після Шевченка він вище ніж хто підняв у поезії могутній і трагічний образ українського селянства, що було найбільшою рушійною силою революції і найбільшою жертвою московської тоталітарної контрреволюції. Цій трагедії він дав космічні виміри. Звертаючись до всесвіту, він повертається назад із страшною підозрою моральної порожнечі людства й універсаму... Осьмачка був „засуджений” не на свободу власного вибору, а на один єдиний шлях безкомпромісового спротиву і погибелі задля правди відродження свого народу. Він добровільно прийняв цей присуд як свою невідкличну долю” [4, с. 221-222].

Сьогодні творчість митця є предметом досліджень таких літературознавців, як М. Слабошпицький, М. Жулинський, Н. Зборовська, М. Скорський та ін.

Перша збірка поезій „Круча” (1922) засвідчила про нахил Т. Осьмачки до символізму. Дебют митця отримав високу оцінку від С. Єфремова та Ю. Лавріненка. Останній писав, що стиль поета вражає цілковитою оригінальністю і незалежністю. Це модернізм... Якимось незбагненим чином його гіперболічна метафора багатозначний символістський образ, несамовита експресіоністична напруга внутрішніх сил, романтична туга за омісцєвєнням і водночас за динамічним поривом в універсам – поєднується з розлогістю епосу; прозорим замкненим у собі ліричним малюнком [4]. Однак далеко не всі зустріли появу на літературному небосхилі України молодого поета схвальними оцінками. Критик В. Коряк зазначав, що Осьмачка виявив відворотну тенденцію відходу від сучасності, тобто мав сильну національну свідомість.

Друга книга поета „Скитські вогні” опублікована 1925 року. Планетарний розгін поетичного мислення митця зближує його з Павлом Тичиною, Олексою Слісаренком, Яковом Савченком. „Історичні події містифікуються у Т. Осьмачки в символічних жахаючих образах „горобиної ночі”, як і в поезії Тичини „Одчиняйте

двері”, чорних круків, лютого вовка, котрий, злігши на забитого, „зуби до сонця в крові підійма” [3, с. 8]. І в той же час творча індивідуальність поета окреслюється своєю самобутністю та неповторністю. Збірка „Клекіт” (1929) була останньою, що з’явилася на Україні. У 30-ті роки Т. Осьмачка вже не міг нічого друкувати, його змусили бути ніким, бо ні в чому не пішов на компроміс із новою владою.

Збірка „Сучасникам” побачила світ у Львові (1943) й ознаменувала якісно новий етап у творчості Т. Осьмачки. На думку Н. Зборовської „У цій збірці особливо виразне руйнівне, деструктивне начало. На фоні апокаліптичної панорами й агонізуючого світу палає його повстанський дух” [3, с.13]. Символіка в пізніх поезіях митця стає спокійнішою, набуває рис неоромантизму, в них відчувається нерозривна єдність поета з українською традицією, народною поезією та міфотворчістю.

Сучасні вчені, досліджуючи художній ідіостиль, зазначають, що його опис залежить від художньо-образного аналізу твору і від того, з якими позамовними явищами дійсності співвідносяться ці одиниці. Залежно від індивідуальної естетики слова позамовний світ набуває різних мовних форм в ідіостилі, підпорядковується естетичним законам творення і сприймання художнього тексту, через що утворюються образні словесні ряди (епітети, метафори, порівняння тощо). Звідси художній текст виявляється як система художньо-зображальних засобів – тропів, як певна стилістична структура.

Поетичний ідіостиль Тодося Осьмачки становить собою особливу єдність, в якій взаємодіють традиції і новаторство, архетипне і сучасне, усталені та індивідуальні авторські образи. Це позначається на семантичних особливостях символу і метафори – важливих компонентах художнього світу митця. Метафора (гр. *metaphor* – перенесення) – це троп, у якому ознаки одного явища переносяться на інше явище за подібністю між ними. Вона є найбільш сильним засобом творення художності твору. „Метафора, становлячи єдність, нерозривність загального і конкретного в лексичному значенні слів, охоплених процесом перенесення ознак, – зазначають Л. Пустовіт і В. Дятчук, – є результатом активної пізнавальної діяльності людини. З одного боку, у метафорі узагальнюються певні ознаки, що переносяться з одного предмета на інший. З другого боку, метафора – приховане, внутрішнє порівняння, яке відрізняється конкретно чуттєвим змістом” [2, с. 136]. Ще Аристотель у своїй „Поетиці” підкреслював важливість уміння творити метафори, оскільки вони виступають найсуттєвішою „ознакою таланту”. Ця думка до цього часу не втратила своєї актуальності, хоча в багатьох наукових концепціях зазнала переосмислення [1, с. 201-218].

Поетичний світ Т. Осьмачки напрочуд розмаїтий як у плані тематичних обширів, образотворчого арсеналу, так і в галузі організації вірша. Орієнтуючись на високі зразки античного мистецтва, неперевершені здобутки середньовічної лірики, торуючи свій самобутній шлях на тлі художніх пошуків ХХ ст. і насамперед українського неокласицизму в особі М. Рильського й М. Зерова, Є. Маланюка й М. Драй-Хмари, П. Филиповича та Ю. Клена, О. Ольжича та ін., Т. Осьмачка став справжнім віртуозом у царині красного письменства.

Метафора у поетичному контексті Тодося Осьмачки набуває ознак власного естетичного буття, визначеного творчою манерою митця і сприймається кожним через призму авторського вміння побачити у буденному небуденне. Вона несе в собі креативно-пізнавальні можливості і функціонує як засіб лінгвального осмислення та репрезентації нової інформації, а отже, як засіб комунікації, у процесі якого відбувається пізнання людиною навколишнього і внутрішнього духовного світу. Серед метафор на позначення „астральної” моделі світу у поетичній творчості митця найчисленніші групи утворюють конструкції з компонентами *зірка* та *сонце*, які в авторських текстах утворюють образні паралелі: „зірки – піщинки”, „зірки – бджола; мошка”, „зірки – цвяхи”, „зірки – іскри”. Конструюючи власний образ *зірки* Т. Осьмачка спирається на архаїчні міфологічні погляди предків, звертається до традиційних образних паралелей, активно вживає перенесення, популярні серед представників символістичної течії. Метафори з астрономом *зірка* більш вживані в ранніх поезіях митця (збірки „Круча”, „Скитські вогні”), в подальшому він майже не створював „зоряних” метафор.

Сонце – джерело земного життя і світла посідає одне з центральних місць у поетичній моделі світу, характерній для ідіостилю поета. Метафорам і символам із солярними елементами притаманна висока частотність уживання, асоціативність. Тодось Осьмачка будує метафори з компонентом „*сонце*” на основі загальнонародних асоціацій. Поет вдається до використання таких образних паралелей, в яких *сонце* порівнюється з рослиною, квіткою, птахом, колесом, серцем, хлібом тощо. Наприклад, інтерпретацію архетипної моделі перенесення „*сонце – колесо*” спостерігаємо у контексті: „Із цуциком милим у житі ганяли і сонце в долині, мов колесо, гнали. А батько косили у гонах під шляхом: об сонячні жили косою бряжчали...”.

У стихії метафори Т. Осьмачка часто поєднує чуттєвоспоглядальний принцип із цикловим навантаженням метафоричного образу:

Як у цій труні, що лягла під рів,
битая в мороз, скупана в крові –
радість молода – квіти степові!
У другій труні – мати всіх людей,
тих замучених, побитих дітей...
Із грудей стримить кривавий багнет,
а на нім горить цвіт-рожа важка

У цьому випадку підтверджується семантична основа метафори, в силу чого для її реалізації передбачена предикативна позиція і цілісність створюваного образу. У наведеному уривку метафора „*мати... скупана в крові*” поєднується з авторським образом, прирівняним до образу-символу, „*труна*” – трагедії українського села („...у селах усе гине як в мішках”).

Концептуальними для поетичної мови Т. Осьмачки є символи. Символ – це умовне позначення якогось предмета, явища, процесу, художній образ, який відбиває певну думку, ідею, почуття. З літературознавчого погляду символ – це предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища (*свічка* – символ вогню, життя, духовної енергії). У поетичній мові Т. Осьмачки символи

„обертаються” навколо архетипного образу матері-землі. Типовим для ідіостилю митця є вживання традиційного українського символу *степ*. „Степ Т. Осьмачки, – зазначає Н. Зборовська, – це простори грандіозної вселенської містерії, де виборюється історична доля зневаженої нації” [3, с.9]. При цьому *степ* виступає як один із компонентів символічної антитези *степ-місто*. Образ степу як „часопросторова екзистенція українського світу” (Н. Зборовська), „глибока філософія життя” (М. Скорський), якому поет співає гімн (М. Жулинський) є центральним у збірці „Скитські вогні” (1925). На українській землі ліричний герой прагне побачити минуле і прийдешнє свого народу, розмірковує над „нескінченністю бігу нашого життя”:

До тебе, степе мій, пісні мої горять,
як роси польові
або забуті кочовиська вікові!
О скити, пращури мої,
тепер я знаю, що зринають із степів
ото забуті вами у віках вогні
під арки чорні вороних ночей.

Образ українських просторів подається у химерному сплетінні містичного і реального. Поет використовує традиційну народнопісенну символіку у формі замовлянь, голосінь, дум:

Погойдніться, верби, понад берегами,
розступіться, села, з білими хатами, –
Я несучу дитину на чорні майдани,
Хай зозулі сиві кують над дворами.

Образ степу як складова земної моделі світу функціонує лише у ранній творчості митця, а в пізніх збірках – зникає. Очевидно це спричинено змінами в особистому житті поета, які вплинули на його внутрішній світ.

Висновки. Поетичний ідіостиль Тодося Осьмачки – це унікальне поєднання витоків національного світосприйняття та символістських модерних пошуків. Своєрідність стильової палітри поезії митця поцінована в літературознавстві неоднозначно. Показово, що для означення багатогранного стильового обличчя поета в ньому зафіксовано поняття „осьмачкізм” (Ю. Лавріненко) й „осьмачківський спосіб поезії” (В. Барка).

Список літератури

1. Аристотель. Сочинения: [в 4 т.] / Пер. с древнегреч. Общ. ред. А.И. Доватура. – М.: Мысль, 1983. – Т.4. – 386 с.
2. Дятчук В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови / В. Дятчук, Л. Пустовіт. – К.: Наукова думка, 1983. – 156 с.
3. Зборовська Н. „Танцююча зірка” Тодося Осьмачки / Ніла Зборовська. – К.: МСП „Козаки”, 1996. – 64 с.
4. Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917-1933: Поезія – проза – драма – есей / Підгот. тексту, фахове редагування і передм. проф. Наєнка М.К. – К.: Просвіта, 2001. – 794 с.
5. Осьмачка Т. Поезії / Т. Осьмачка. – К.: Радянський письменник, 1991. – 252 с.

Романюк Л. Н. Поэтический идиостиль Тодося Осьмачки // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 2. – С.528-533.

В статье рассматриваются доминанты поэтического языка Т. Осьмачки, особенности авторской реализации традиционных образов с метафорической и символической семантикой.

Ключевые слова: *идиостиль, поэтическая модель мира, метафора, символ, образ.*

Romanyuk L. Todos' Osmachka's individual poetic style // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 2. – P.528-533.

The article deals with the dominants of T. Osmachka's poetic language, the peculiarities of the authorship interpretation of traditional images possessing metaphorical and symbolic semantics.

Key words: *inividual stule, poetic model of the world, metaphor, symbol, character.*

Поступила до редакції 17.03.2011 р.